

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سلسله تک‌نگاشت‌های
الگوی اسلامی ایران پیشرفت

آسیب‌شناسی الگوی بانکداری ایران

اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

پیشگفتار

تعیین مبانی، ارکان، چارچوب و مسیر پیشرفت کشور در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران باید با مشارکت گسترده و حضور همه جانبه دانشمندان، محققان، نخبگان دانشگاهی و حوزوی و جوانان این مرز و بوم صورت گیرد. به گواه تاریخ و تجارب گذشته، پیشرفتی همه‌جانبه و پایدار خواهد بود که مبانی اسلامی و اقتضائات ایرانی در آن توأمان مورد توجه باشد.

اینک مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در آستانه اتمام سه سال تلاش‌های علمی، تخصصی و فکری درباره پیشرفت اسلامی ایرانی، برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی، تاسیس اندیشکده‌های مرکز، انتشار صدها مقاله ارزشمند و تهیه نقشه راه تدوین الگو و انجام برخی از مراحل آن، در نظر دارد با هدف تولید دانش و گسترش و تعمیق ادبیات موضوعی در حوزه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، آثاری را به‌صورت تک‌نگاشت‌های علمی فاخر منتشر نماید.

تک‌نگاشت نوشتاری تخصصی و نیمه‌مبسوط است که توسط یک پژوهشگر خبره در یک موضوع خاص نگاشته می‌شود. تک‌نگاشت از نظر حجم و محتوا حد فاصل مقاله و کتاب است و نویسنده با پردازش و تحلیل یافته‌ها و مطالعات تخصصی پیشین و افزودن یافته‌های پژوهشی جدید خود و تحلیل جامع و منسجم آنها افق‌های تازه‌ای را در زمینه مورد بررسی می‌گشاید.

سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که در مجلدات مختلف منتشر می‌شوند، حاصل تلاش جمعی از استادان، اندیشمندان و محققان دانشگاهی و حوزوی است که مراحل مختلف نگارش، ارزیابی، ویراستاری، تدوین و انتشار را با نظارت متخصصان و اهل فن گذرانده است و در اختیار صاحب‌نظران قرار می‌گیرد. در پایان از مساعدت‌ها و تلاش‌های ارزنده نویسندگان تک‌نگاشت‌ها و داوران و مراکز مختلف علمی و پژوهشی که ما را در تهیه، تدوین و انتشار این سلسله یاری رسانند، تقدیر و تشکر می‌شود. امید است این محتوای علمی بتواند افق‌های نو و روشنی را در پیش چشم متخصصان دانشگاهی و حوزوی بگشاید و هر روز در طی مسیر تدوین و تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت گام‌های بلندتر و استوارتری برداشته شود.

فهرست

۶	۱- کلیات تحقیق
۹	واژگان کلیدی تک‌نگاشت
۱۰	اهداف و سوالات، فرضیه‌ها
۱۱	پیشینه تحقیق
۱۵	۲- معضلات و مشکلات شرعی، اقتصادی و اجرایی بانکداری و راهکارها
۱۵	الف) تورم و پول بلوکه
۲۶	ب) عدم اعتماد مردم به شرعی بودن سیستم بانکی
۳۱	ج) اعتبارات غیرقابل وصول بانک‌ها و مطالبات معوق
۴۶	د) ریسک فعالیت بانک‌ها از ناحیه کفایت سرمایه
۵۴	پ) سهم و درصد اقلام مطرح در ترازنامه بانک‌ها و ریسک ناشی از آن
۶۱	ت) حاشیه سود بانک‌ها و مقدار آن در ایران
	م) تفاوت نرخ سود مشارکتی و مبادله‌ای و نحوه اعطای تسهیلات به طرح‌های بلند مدت و کوتاه‌مدت
۶۹	
	ن) محدودیت‌های اعتبارات خارجی، جذب سرمایه‌گذاری‌ها کلان و وام‌هایی که از صندوق بازنشستگی خود گرفته‌اند
۷۴	
	۳- بررسی معضلات و مشکلات اجرای بانکداری اسلامی در ایران مطابق با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۸۶	
۸۶	الف) پیچیدگی کار در بانکداری بدون ربا و اسلامی
۹۴	ب) ضرورت آموزش‌های ویژه بانکداری
۱۰۰	ج) فقدان اهرم کافی و مؤثر جهت جذب سپرده‌ها از لحاظ بهره و سود
۱۰۶	د) محدودیت بهره‌گیری از عقود
۱۱۱	ف) نقص در تأمین عدالت توزیعی
۱۱۴	م) بالابودن هزینه تسهیلات

- ن) کمبود ابزارهای تجهیز و مصرف منابع و مشکلات اعطای تسهیلات و اعتبارات ۱۱۷
- و) ربوی بودن اوراق قرضه و بحران تامین کسری بودجه آن ۱۲۲
- ه) مشکلات جذب نقدینگی ۱۲۶
- ۴- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی ۱۳۷

۱- کلیات تحقیق

مقدمه: (تبیین اهمیت موضوع و ارتباط آن با مباحث مربوط به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و مرور انتقادی از پژوهش‌های پیشین)

قانون بانکداری بدون ربا در سال ۱۳۶۲ به تصویب رسید. در این قانون با توجه به عنایتی که بر حذف فوری ربا از نظام بانکی کشور وجود داشت صرفاً تأکید بر حذف ربا شده بود و بنابراین بود که در یک دوره ۵ ساله عملیاتی شدن آن ضمن روشن شدن مشکلات این قانون در بازنگری علاوه بر رفع مشکلات، به جنبه‌های دیگر بانکداری اسلامی و از جمله عدالت هم پرداخته شود. اینک با گذشت حدود سه دهه از اجرای این قانون، گرچه همایش‌ها و کتاب و مقاله‌های زیادی در این باره نگاشته شده و اخیراً بازنگری قانون در دستور کار مجلس شورای اسلامی وجود دارد، اما هنوز چالش‌های اساسی در راه اسلامی شدن کامل نظام بانکی وجود دارد و این علاوه بر ضعف‌هایی است که در اجرا سبب شده قانون پیشین نیز صرفاً به یک لباس ناآراسته بر تن بانکداری اسلامی تبدیل شود. به‌طور حتم ریشه‌یابی این مشکلات، می‌تواند چراغ راهنمایی برای تصمیم‌های آینده به‌منظور دستیابی به اقتصاد اسلامی باشد. در این راستا می‌توان مشکلات نظام بانکی ایران را در سه محور خلاصه کرد.

۱. مشکلات ریشه‌ای سیستم اقتصادی؛ ۲ مشکلات ساختاری و قانونی نظام بانکی و ۳. مشکلات اجرایی؛

برای درک درست بحث و تدوین الگو، رسیدگی به تمام این مسایل ضروری است. هدف این پژوهش شناخت بستر و زمینه لازم برای اجرای الگوی اسلامی و چالش‌های پیش‌روی آن است، چنانچه فراهم بودن بستر یک رویداد و سیاست در بسیاری از موارد از خود رویداد مهمتر است و بدون تحقق آن، چه بسا سیاست موردنظر تاثیر موفقیت لازم را نداشته باشد. از این‌رو، محورهای بحث ما در این تک‌نگاشت مسایل زیر هستند:

۱. آسیب‌شناسی ساختار نهادی و قانونی بانکداری اسلامی بر اساس اهداف الگوی اسلامی

ایرانی پیشرفت؛

۲. آسیب‌شناسی الگوی بانکداری ایران در ظرف کلان اقتصاد ایران از منظر مسایلی مانند تورم، اشتغال و غیره؛

۳. آسیب‌شناسی سیستم بانکداری ایران از منظر مشکلات سیستم بانکی، مانند مسایلی چون بنگاهداری بانک‌ها و سرمایه‌گذاری منابع بانکی در سهام، اوراق بهادار یا بازار ملک اقتصاد و سیستم بانکی (پول راکد و یا نامولد)، عدم اعتماد مردم و غیره؛

۴. بررسی موانع و مشکلات اجرایی، نهادی و بنیادی اجرای بانکداری اسلامی در ایران با استفاده از تجربیات و دیگر کشورها و نظریه‌های دیگر اندیشمندان؛

۵. امکان‌سنجی تدوین الگوی بانکی بهینه، اسلامی و بومی با تاکید بر تاثیر مثبت بر تشکیل سرمایه و رشد سرمایه‌گذاری به‌عنوان یکی از ارکان اساسی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛

سیستم بانکی به‌عنوان سیستم عامل جریان نقدینگی و سرمایه کشور، حکم جریان خون را برای اقتصاد کشور را دارد، بر همین اساس از مهمترین نهادهای اقتصادی بوده و بدون آن حرکت اقتصاد متوقف می‌شود. الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به‌عنوان الگویی بومی و اسلامی به سیستم بانکی اسلامی و مختص به خود نیاز دارد. در هر سیستم اقتصادی شکل عملیات و صورت‌بندی نحوه کار حلقه واسط (بانک) برای اتصال سرمایه‌گذاران و دریافت‌کنندگان تسهیلات همواره مورد بحث بوده و اشکال و انواع متفاوت الگوی بانکداری در جهان اجرا گردیده است. در این میان آنچه در کشور ما مشهود است، اینست که علی‌رغم تصویب قانون بانکداری بدون ربا، و علی‌رغم رایحه چندین الگوی اسلامی نیز، بانکداری اسلامی هنوز اجرا نگردیده است. در تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت اجرای این بانکداری ضرورت واجب است، اما عدم اجرا تا به حال را می‌توان ناشی از دو مساله دانست، اول مشکلات و معضلات اقتصادی و سیستم بانکداری مختلط موجود و دوم موانع و مشکلات اجرای بانکداری اسلامی.

به‌عنوان مثال بالابودن تورم در ایران عمدتاً ناشی از عدم توانایی بانک مرکزی در کنترل حجم نقدینگی بوده که یکی از دلایل اساسی آن ضعف عملیاتی الگوی بانکی بدون رباست.

متأسفانه باید با جرأت اذعان کرد پیکره نظام بانکی کشور آموزش‌های لازم را چه در فهم اقتصادی و چه در فهم شرعی قراردادهای اسلامی را ندارند. تورم از یک‌سو زائده خود سیستم بانکی و سوی دیگر خود عامل اساسی در اختلال و ناکارایی سیستم بانکی ماست، به‌عنوان مثال بیشتر بانک‌های کشور منابع حاصل از سپرده‌های دریافتی خود را در اختیار شرکت‌های زیرمجموعه و وابسته به خودشان قرار می‌دهند تا در بازارهایی مثل سهام، اوراق بهادار یا بازار ملک، سرمایه‌گذاری کنند. این موضوع باعث می‌شود بخشی از نقدینگی، از چرخه اعتبار خارج شود و دارایی‌های بانک‌ها تبدیل به پول بلوکه گردد و شرایط تورمی را ایجاد کرده و به‌صورت مداوم آن را بازتولید کند تا خود از این تسلسل بهره ببرد. اما درآمد حاصل از این راه، درآمدی عملیاتی نبوده و بانک وارد حوزه بازار سرمایه و غیره شده است. مشکل اساسی دیگر، عدم اعتماد مردم به شرعی بودن سیستم بانکی است. می‌توان گفت که ناکارآمدی اقتصادی سبب این عدم اعتماد شده است. اما برای اجرای بانکداری اسلامی باید بر این مشکلات فائق آمد. معضلات اساسی دیگری نیز در زمینه وجود دارد مانند:

- اعتبارات غیرقابل وصول بانک‌ها و مطالبات معوق
- ریسک فعالیت بانک‌ها در زمینه کفایت سرمایه
- وام‌هایی که بانک‌ها از صندوق‌های بازنشستگی خود گرفته‌اند
- سهم و درصد ارقام مطرح در ترازنامه بانک‌ها و ریسک ناشی از آن
- حاشیه سود بانک‌ها و مقدار آن در ایران
- تفاوت نرخ سود مشارکتی و مبادله‌ای و نحوه اعطای تسهیلات به طرح‌های بلند مدت و کوتاه مدت
- عدم دسترسی کافی به اعتبارات خارجی در قالب ابزاری همچون فاینانس و ری‌فاینانس، یوزانس و خطوط اعتباری کارگزاران خارجی
- نیاز به ایجاد سازوکار لازم از طریق بازار سرمایه برای جذب سرمایه‌گذاری‌های کلان و غیره دانست.

علاوه بر مشکلات متعارف بالا اجرای بانکداری اسلامی و بدون ربا نیز دارای مشکلات و مسایل خاص دیگری است: پیچیدگی کار در بانکداری بدون ربا
ضرورت آموزش‌های ویژه بانکداری
فقدان اهرم کافی و مؤثر جهت جذب سپرده‌ها
محدودیت بهره‌گیری از عقود
بالابودن هزینه تسهیلات
مشکلات جذب نقدینگی
مشکلات اعطای تسهیلات و اعتبارات
کمبود ابزارهای تجهیز و مصرف منابع
ربوی بودن اوراق قرضه و بحران تامین کسری بودجه آن و غیره
با توجه به مسایل یاد شده باید این سوال را مطرح کرد که آیا اجرای بانکداری اسلامی مطابق با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در ایران امکان‌پذیر است؟ در این تحقیق و در حد امکان در مورد موارد بالا بحث می‌کنیم.

واژگان کلیدی تک‌نگاشت

الگوی بانکداری: یک مدل یا یک سری قوانین است که با استفاده از آن می‌توان سیستم یا قسمتی از سیستم بانکی را تدوین نمود.

بانکداری: عملیات دریافت سپرده‌های مردم و پرداخت بهره در قبال آن، از سویی دیگر، با تجمیع این سپرده‌ها و اعطای وام به گروه دیگری به نام سرمایه‌گذاران است. سرمایه‌گذاران در قبال دریافت وام به بانک بهره می‌پردازند. مابه‌التفاوت نرخ بهره دریافتی و پرداختی درآمد بانکها را تشکیل می‌دهد که به آن حاشیه سود^۱ می‌گویند.

بانکداری اسلامی: اساس آن مشارکت در سود و زیان است؛ به این صورت که برای انجام دادن طرحی خاص که به‌طور مثال ۱۰۰ میلیون تومان هزینه در بر دارد، قسمتی از آن

^۱. Profit Margin

مثلاً ۷۰٪ را سپرده‌گذاران و بخش دیگری از آن ۳۰٪ را سرمایه‌گذاران تأمین می‌کنند. در این وضعیت، بانک و کیل سپرده‌گذاران و شریک سرمایه‌گذاران می‌شود.

تورم: به معنی افزایش غیر متناسب سطح عمومی قیمت در نظر گرفته می‌شود.

وجوه بلوکه یا راکد (نامولد در تولید): در صورتی که بانک‌ها منابع سپرده‌های خود را در اختیار واحدهایی قرار دهند که منابع را به بانک بازنگردانند، گفته می‌شود این وجوه «بلوکه‌شده» و بخشی از دارایی بانک‌ها تبدیل به دارایی غیرواقعی شده است. این دارایی‌ها نباید از نسبت خاصی بالاتر باشند.

کفایت سرمایه: نسبتی از تسهیلاتی که بانک از منابع خودش پرداخت می‌کند. در استانداردهای جهانی مثل قوانین کمیته بال ۳ این نسبت معادل ۲۰ درصد تعیین شده است.

معوقات بانکی: معوقات بانکی به معنای مطالبات بانک از اشخاص حقیقی و حقوقی است که پس از دریافت تسهیلات اقساط را پرداخت نکرده‌اند.

اهداف و سوالات، فرضیه‌ها

- مهمترین چالش ساختاری بانکداری بدون ربا در ایران متناسب با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و راهکار رسیدن به ساختار مناسب چیست؟
- در راستای تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مهمترین مشکلات بانکداری فعلی ایران در ارتباط با ساختار اقتصاد کلان و خलाهاى قانونى و مشکلات اجرائى کشور کدام است؟
- اقدامات اصلاحی روی شبکه بانکی، اصلاح ترازنامه بانک‌ها و کاهش ریسک اقتصاد و غیره در راستای اجرای الگوی اسلامی پیشرفت باید چگونه باشد؟
- یکی از اصول الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت اعتماد مردم است، مهمترین علل عدم اعتماد مردم به سیستم بانکی از نظر اسلامی بودن فعالیت آن چیست؟